विधेत्। निरालोपवासे चतुर्विंशतिपणसम्यं ब्राह्मणं देयम्। एतदेव कृच्छ्रवारिपाने त्रिरात्रिकृतं देयम्। पतितोच्छिष्टभक्षणे तु पतितान्नभक्षणाद्द्वैगुण्येन पापाधिक्यम्। यथाङ्गिराः "ब्राह्मणपातनादीनामुच्छिष्टान्नस्य भक्षणे। द्विजः शुध्येत् पराकेण शूद्रः कृच्छ्रेण शुध्यति"। एतत् सकृदज्ञानविषयम्। पराके पञ्च धेनवः। सकृदज्ञानकृतपतितान्नभोजने धेनुद्वयं प्रचेतोवचने व्याख्यातम्। तेन ज्ञानतः पतितोच्छिष्टान्नभक्षणे मासत्रयेण पतितसाम्यम् अज्ञानतो मासषट्केन। उच्छिष्टान्नभक्षणवदुच्छिष्टप्रोक्षणेऽपि व्यवस्था "उच्छिष्टभोजने चैव तथा तस्य च मार्जनम्" इति देवलवचने साहचर्यदर्शनादिति। अत्र कृतानेकपातकपुरुषसंसर्गादेकैव पापव्यक्तिरुत्पद्यते न भिन्ना कल्पनागौरवापत्तेः। पुरुषापराधस्य च संसर्गलक्षणस्य निमित्तकारणस्य तद्विशिष्टात्मनःसंयोगस्याप्यसमवायिकारणत्वैकत्वात्। प्रायश्चित्तन्तु गुरुसंसर्गस्यैव करणीयं गुरुणा प्रायश्चित्तेन लघुनः पापस्य क्षयाभिधानात्। तथानेकमहापातकिपुरुषसंसर्गपापव्यक्तिभेदेऽपि देशकालकर्मैक्ये तन्नतायाः कृतत्वात्तन्नैव प्रायश्चित्तम्। जिगमस्तु युगपदनेकब्राह्मणवधवद्युगपदनेकपातकिसंसर्ग एव तन्नता। क्रमकृते तु ब्राह्मणवधवदावृत्तिरेव प्रायश्चित्तस्येति तत्र ब्रह्मवधेऽपि क्रमकृते प्रायश्चित्ततन्नतायाः कृतत्वात्। युगपदनेकब्रह्मवध एव ज्ञानाज्ञानाभ्यां विहितमरणयावज्जीवव्रतक्षणप्रायश्चित्तभेदेन तन्नताऽभावस्य श्रीमद्देवपादैर्निरूपितत्वात्। इह तु तद्वत् प्रायश्चित्तवैषम्ये प्रमाणं नास्ति तथा गुरुणैव महापातकिनोऽपि पातक्यन्तरसंसर्गे पापसत्त्वयुते एव आवृत्तब्रह्मवधवद्धेतोरेव समत्वात्। अन्यथा पातकिनश्चाण्डालान्नभक्षणेऽप्यदोषः स्यात्। तथा प्रतिक्षणं पूर्वपूर्वोत्पन्नपापव्यक्तिसहकृतोत्तरोत्तरसंसर्गाद्यान्या एव पापव्यक्तयो महत्त्वं उत्पद्यन्ते पूर्वापूर्वा चोत्पन्नैव विनश्यति तत्तदेवैव मूलपापकर्तृपापसमानदुष्टिपापूर्वव्यक्तिरुत्पद्यते। या च एम्पूर्णनरकफलं तत्तदाध्यन्तरेऽल्पाल्पनरकफलिका अतएव प्रायश्चित्तवाक्यमप्येवम्। न तु भिन्नभिन्नाः समाना पापव्यक्तयः समुदायस्य सम्पूर्णनरकं फलम्। सम्पूर्णनरकफलस्य ब्रह्मवधादावेवापव्यक्तिफलत्वदर्शनादिति"। अत्रेदं बोध्यम्। महापातकिसंसर्गस्तु कलौ प्रायश्चित्तं नान्यपापिसंसर्गस्य यथोक्तं पराशरस्य "कृते पापे प्रायश्चित्तं पापं लेतावाद्धैव सर्वनात्। द्वापरे चाद्यमादाय कलौ पतति कर्मणा"। कलौ सम्भाषणादिना न पातित्यं किन्तु कर्मुरेव कर्ममात्रेणैव पातित्यं न संसर्गादिना। "आत्मपात् गात्रसंसर्गादित्यादि" पराशरवचनं महापातकिविषयमिति पराशरभाष्ये माधवाचार्य आह च।

संसर्गाभाव पु० संसर्गेण सम्बन्धेनावच्छिन्नप्रतियोगिताकोऽभावः। ध्वंसप्रागभावात्यन्ताभावरूपे भेदभिन्ने। समवाये ऽसम्बन्धाभावे च "प्रागभावस्तथा ध्वंसोऽप्यत्यन्ताभाव एव च। एवं त्रैविध्यमापन्नः संसर्गाभाव इष्यते" भाषा०। संसर्गाभावत्वं च अन्योन्याभावभिन्नाभावत्वं तत्र अन्योन्याभावस्य तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावरूपतया तद्भिन्नस्य संसर्गाभावत्वोक्तेः। तादात्म्यातिरिक्तसंसर्गावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन संसर्गाभावस्य यौगिकताऽपि। संसर्गप्रतियोगिकाभावत्वं तु न लक्षणं तथात्वे लक्षणकारोक्तं दूषणमापतेत् तथा हि अभावस्य संसर्गप्रतियोगिकत्वे घटादिप्रतियोगिकत्वं बाध्येत द्रव्यगुणकर्मणां समवायिकारणेषु संसर्गस्य समवायसम्बन्धरूपतया तस्य नित्यत्वेन ध्वंसाधारे तत्संसर्गाभावस्य असम्भवात्। समवायावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन बोधने तु प्रतियोग्यसंसृष्टतायां समवायस्य नित्यत्वेन तद्बुद्धेरसम्भवात्। संसर्गाभावश्च नञादिनिपातेन धात्वना च बोध्यते तत्र निपातेन प्रातिपदिकार्थाभावस्य बोधने अनुलोमिनि सम्प्रत्यमेधा यथा गेहे घटो नास्तीति। विभक्त्यर्थसंसर्गाभावस्य धात्वर्थादौ बोधने तु नायं नियमः यथा गगनं न पश्यति न कलङ्कं भक्षयेदित्यादौ तत्र दर्शने गगनकर्मत्वस्य कलङ्कभक्षणस्य बलवदनिष्टासाधनत्वस्य नञा संसर्गाभावस्य बोधनान्न तत्र सम्प्रत्यमेधेति विवेकः। कणा० सू० इत्योशान्यपोक्तं यथा।

"नास्ति घटो गेहे इति सतो घटस्य गेहसंसर्गप्रतिषेधः" कणा०सू० "गेहे घटस्य यः संसर्गः संयोगस्तस्य प्रतिषेधः स च यदि कदाचिदपि न घटस्तदात्यन्ताभाव एव भविष्यतः प्रागभावो भूतस्य प्रध्वंसाभावः, तर्हि घटसंसर्गो गेहे नास्तीति प्रतीत्या भवितव्यमिति चेत् प्रतीत्या भवितव्यमित्यस्य कोऽयः यदि तद्विषयया प्रतीत्या भवितव्यमित्यापादनार्थस्तदेष्टापत्तिः अथ तदुद्देश्यत्वेति तदा गेहे इत्यधिकरणोद्देश्यत्वस्यैव संसर्गोद्देश्यत्वस्यासमानाधिकरणत्वस्यैव धर्मस्य तस्याधारत्वात् तत्र किं घटस्तत्रास्ते ? अस्ते इति बोऽर्थस्तेन सम्बन्धः संसृष्टो वः